

Ds. H.J. Lam, Rijssen

Juist dan! (II)

"Ten dage als ik zal vrezen, zal ik op U vertrouwen." (Psalm 56 : 4)

Volgens de duivel kunnen vrees en vertrouwen niet samengaan; 't is óf vrees óf vertrouwen. Wij zijn zo dom telkens naar hem te luisteren; om af te gaan op ónze gevoelens, onze logica. Of we schamen ons voor onze angst. We willen het niet weten dat we onszelf niet kunnen redden. Belijd maar dat u zwak bent. Maar doe tegelijk wat dat pareldiertje doet: zuig u vast op de rotsbodem! Zeg tegen de Heere: "Dit staat er in Uw Woord en die belofte hebt U gegeven. Dat maakt U toch waar, Heere?"

En leert de ervaring dan niet dat het vertrouwen het dáár voor 't zeggen krijgt waar ook vrees een deel van het hart vervult? Vreemd? Nee toch. Want is de zee kalm, zuigen de pareldiertjes zich dan vast? Oefenen wij dan vertrouwen? We lopen als er niets valt te vrezen veeleer het gevaar laks en oppervlakkig te worden. Terwijl het vertrouwen juist sterk wordt en z'n kracht laat zien, als de golven komen, als we denken: ze willen mij opslokken. Daarom, "ten dage als ik zal vrezen, zal ik op U vertrouwen."

Inderdaad, "op U." Dat moet de Heilige Geest ons elke dag (!) bijbrengen. Hoe groot is de neiging te vertrouwen op ... Ja, waar vertrouwt een mens zoal op? 't Meest op zichzelf. Moeten we daar niet aan sterven? 't Is één van onze oerzonden, die met wortel en al moet worden losgetrokken. Maar daar zien wij tegenop. Dat willen we niet.

Herkennen we daar iets van? Meer nog: is dat (stervens)proces bij ons aan de gang? Wee degene die er niet aan wil. Maar zeggen we: "Heere, ga Uw heilige gang maar," – daar leren we dwars door alles heen op Hem te vertrouwen. Leidt God ons met het oog daarop niet soms op een kruisweg? Opdat wij vrézen. En opdat wij te midden van al dat vrezen niet meer op onszelf vertrouwen, maar enkel en alleen op Hém. En zo de gouden kunst van het vertrouwen beoefenen (Luther).

Eén is er geweest Die volmaakt deze kunst beoefend heeft: Christus. Het werd Hem onmogelijk gemaakt. Hoezeer lieten ze Hem vrezen, lieten ónze zonden Hem vrezen. Daarom kroop Hij in Gethsémané over de grond, als een worm en geen man. En toen Hij bitter eenzaam hing op Golgotha, bedolven onder de toorn van Zijn Vader, vanwege onze schuld, heeft Hij tóch vertrouwd. "Mijn God," riep Hij. Zo heeft Hij het waargemaakt: "Ten dage dat Ik zal vrezen, zal Ik op U vertrouwen." Ten derden dage is Hij opgestaan. Hier, in het volbrachte werk van Christus, ligt de grond, de zekerheid dat ook wij mogen zingen: "Ten dage dat ik zal vrezen, zal ik op U vertrouwen."

Inhoud

Juist dan! (II) 185
Ds. H.J. Lam, Rijssen

**Paulus en
de Romeinenbrief (VII)** 186
Dr. H. Klink, Hoornaar

**Korte levensgeschiedenis van
Heinrich Andreas Lütge (III, slot)** 188
T. van Es, Alblasserdam

Schriftkritiek op de kansel (II) 190
Drs. M. den Admirant, 's-Gravenhage

Een woord van Blaise Pascal (1623 - 1663)

Uit zichzelf kan de mens God niet bereiken.
Het werkt andersom.

Paulus' brief aan de Romeinen (VII)

Er zijn weinig teksten van de apostel Paulus die zo vol van betekenis zijn als Romeinen 3: 23, waar de apostel schrijft "want allen hebben gezondigd en derven (missen) de heerlijkheid Gods, en worden om niet gerechtvaardigd uit Zijn genade door de verlossing in Christus Jezus."

In het voorafgaande is Paulus uitvoerig ingegaan op de verhouding van de heidenen en de Joden, op de verschillen én de overeenkomsten tussen beide. De verschillen zijn er: aan Israël zijn de woorden van God toe vertrouwd. Dat kan van de andere volkeren niet gezegd worden. Desalniettemin heeft God zich aan hen niet onbetuigd gelaten: God heeft de heidenen iets van zijn eeuwige kracht en goddelijkheid geopenbaard (Rom. 1). Diepweg resonanceert er een stem in het geweten van de heidenen, die hen in aanraking brengt met de diepe vragen van goed en kwaad, van waaruit zij zichzelf en anderen beoordelen (Rom. 2). In ons vorige artikel zijn we op dit laatste uitvoeriger ingegaan. Gelet op enkele passages uit de brief aan de Galaten zagen we dat er achter deze eenvoudige zinnen een geweldige visie schuilgaat: mede door toedoen van de engelen houdt de Here God ook in de heidenwereld de herinnering levend aan het verloren paradijs.

Dat deze gedachte Paulus eigen is, maken we ook op uit de *prediking* van Paulus. Lucas vertelt ons van de teneur van zijn prediking en vat deze als hij het heeft over de toespraak die Paulus op de Areopagus hield, als volgt samen: "God heeft uit één enkele het gehele menselijke geslacht gemaakt om op de gehele oppervlakte van de aarde te wonen en Hij heeft de hun toegemeten tijden en de grenzen van hun woonplaatsen bepaald,

opdat zij God zouden zoeken, of zij Hem al tastende vinden mochten, hoewel Hij niet ver is van een ieder van ons. Want in Hem leven wij, bewegen wij ons en zijn wij, zoals ook enigen van uw dichters hebben gezegd: 'Want ook wij zijn van zijn geslacht' (Hand. 17).

Het ontberen van Gods heerlijkheid

Het is deze gedachte die wij ook tegenkomen in Romeinen 3: "Want er is geen onderscheid: allen hebben gezondigd en derven de heerlijkheid Gods en worden om niet gerechtvaardigd uit zijn genade..."

Heel belangrijk is in dit vers het Griekse woord *hustereo*, dat vertaald kan worden met "derven". Dit woord is zo goed als verdwenen uit de spreektaal. Slechts in de uitdrukking 'derven van inkomsten' komen we het nog tegen. Wie er in zijn inkomsten op achteruit gaat, voelt dat op een pijnlijke manier. De nieuwste Nederlandse Bijbelvertaling vertaalt het woord dan ook met "ontberen". In het Nieuwe Testament wordt het woord een enkele keer meer gebruikt. Waar dit gebeurt, is de betekenis 'gebrek lijden'. We komen het tegen in Lucas 15, waar van de verloren zoon, die zijn kapitaal opgebruikt heeft, staat dat hij "gebrek begon te lijden". Het beroemde Grieks-Engels woordenboek Liddle-Scott geeft voor het woord *hustereo* de betekenis *fail to obtain*, 'iets niet kunnen bereiken of verkrijgen' of nog sterker *come to grieve*, 'het pijnlijk ervaren van gemis'.

Als we dit weten zijn we enigermate in staat te peilen wat Paulus zijn gehoor op de Areopagus in Athene voorhoudt. In feite geeft hij er een rake typering van wat hij in Romeinen 3 bedoelt met "ontberen van de heerlijkheid Gods". De heidenen lijken op iemand die zijn best doet om in het donker iets te vinden. Al tastend en zoekend is hij bezig. Het lukt echter niet. Hij komt niet verder. En dat terwijl God "niet ver is van een ieder van ons, want in Hem bewegen wij ons en zijn wij, want wij zijn van zijn geslacht."

Wellicht komen we de intensiteit van Paulus' woorden nog beter op het spoor als we het volgende overwegen: als Paulus zijn brief aan de gemeente van Rome schrijft, woont daar op hetzelfde moment de leermeester van de latere keizer Nero, de wijsgeer Seneca. Seneca is beroemd vanwege verschillende verhandelingen die hij schreef onder andere over het begrip 'Clementia' (mildheid), waar ooit de jonge Calvijn een prachtige studie aan gewijd heeft. Van al zijn werken zijn Seneca's brieven aan Lucilius echter wel het bekendst. In één van zijn brieven aan deze vriend, (die wellicht omstreeks dezelfde

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Ds. J.K. Vlasblom, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Ds. L.J. Geluk en Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Drs. J.G. Barnhoorn, Dhr. T. van Es, Dr. R. Fernhout, Drs. H.J. Lam, Dr. M. Verduin en Ds. I.J. Wisse.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementenprijs: € 21,- per jaar

Adreswijzigingen, abonnementen en administratie:

gm.v.ommen@kpnplanet.nl of Baron Bentinckstraat 51,

7731 EK Ommen, tel. 0529 456729,

Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

tijd geschreven werd als Paulus' brief aan de gemeente te Rome) weidt Seneca op een ontroerende manier uit over het 'hemelse leven' en het verlangen naar de hemel. Onwillekeurig moet men bij het lezen ervan denken aan Romeinen 3: 23. De bedoelde passage luidt als volgt:

"De volkomenheid! Vast geworteld is haar grootheid als die van de hemelse dingen. Wij willen proberen ons naar haar omhoog te werken. En wij hebben wat dat betreft al veel bereikt: maar neen, als ik eerlijk ben, moet ik erkennen: nog niet veel. Want 'goed-zijn' wil toch niet hetzelfde zeggen als 'beter zijn dan de slechtste'. Wie zou zich over de kracht van zijn ogen beroemen, als hij slechts een vermoeden heeft van de dag? Voor wie de zon slechts een beetje door de duisternis heen schemert, mag aanvankelijker dan een beetje tevreden zijn daarover dat hij de duisternis ontvlucht is, maar hij geniet toch nog niet het hoge goed van het licht. Pas dan zal onze geest reden hebben om zich gelukkig te prijzen, als hij, ontheven aan de duisternis, waarin hij rondtast, niet met een matte blik iets helders voor zich ziet, maar wanneer hij het volle daglicht deelachtig is geworden en hem de hemel teruggegeven is..."

We hoeven en kunnen niet veronderstellen dat Paulus van deze briefwisseling geweten heeft. Maar het is zeker zo dat Seneca niet de enige was, die zich in Rome of Griekenland op deze manier uitliet over de hemel en over de verhouding van de mens tot God. We hoeven maar te denken aan de Romeinse staatsman en rechtsgeleerde Cicero, die in de eerste eeuw voor Christus in Rome school gemaakt had, bij wie we lezen: "De ziel heeft haar eigenlijke woonplaats in de hemel, zij is uit haar behuizing gedrongen, naar beneden en als het ware ondergedompeld in de aarde (...). Maar ik geloof dat de ziel in mensenlichamen gezaaid is, opdat deze de aarde zouden beheren en de orde van de hemelse dingen zouden betrachten en overeenkomstig deze orde zouden leven."

Zowel Cicero als Seneca moet gerekend worden tot de school van de stoïcijnen. Het moet ons opvallen dat we uitgerekend in Handelingen 17, waar Lucas vertelt van Paulus' prediking op de Areopagus, vertegenwoordigers van deze beweging tegenkomen. En het is uitgerekend een stoïcijns dichter (Aratus) die bij die gelegenheid door Paulus wordt geciteerd als hij de woorden "in God leven wij en bewegen wij ons en zijn wij" aanhaalt.

Plato's gelijkenis van de grot

Het is bekend dat veel stoïcijnen in de leer zijn gegaan bij Plato. Vooral in de eerste eeuw vóór Christus zijn de stoïcijnen zich meer gaan oriënteren op deze beroemde

wijsgeer, die ooit in Athene woonde. Eén van de meest bekende passages uit Plato's oeuvre is wel de zogenaamde 'gelijkenis van de grot'. De beschrijving die hij daarin geeft van de toestand van de mens, doet zondermeer denken aan wat Paulus schrijft over het zoeken en tasten van de mens of hij God ook vinden mocht. Plato beschrijft de mens als iemand die in een grot zit, waar heel vaag schaduwen gezien worden die door toedoen van kunstmatig licht, namelijk een vuur dat ontstoken is, op een van de wanden van de onderaardse grot zichtbaar zijn. Stel je voor, aldus Plato, dat iemand de mensen het vuur liet zien! Stel je voor dat iemand de mensen die daar zitten naar buiten leidde, uit die donkere grot naar het werkelijke licht, het zonlicht! Dat moet voor diegenen die dat overkomt een geweldige bevrijding zijn, een soort nieuwe geboorte! Welnu, aldus Plato, zó is onze toestand. Alleen velen zijn zó gewend aan het leven in die grot, dat ze die toestand voor lief nemen. Maar er zijn er die iets bevroeden van de hemel, daar waar God woont, die alleen werkelijk goed is, en die men met onze ogen niet zien kan, vanwege het overstelpende licht dat van Hem afstraalt. Er is veel voor te zeggen dat de begenadigde Griekse wijsgeer vaag er zelfs een vermoeden van had dat alleen goddelijke genade ons uit de akelige schemertoestand, waarin wij verkeren, kan halen. Het moge duidelijk zijn dat Seneca toen hij zijn brief aan Lucilius schreef de 'gelijkenis van de grot en de zon' voor ogen gestaan heeft.

Hetzelfde geldt voor de stoïcijns dichter, die door Paulus in Handelingen 17 wordt aangehaald. Met andere woorden: Paulus kende deze traditie. De vertegenwoordigers ervan ontmoet hij op de Areopagus: mensen die op een of andere wijze God missen en tasten en zoeken of ze Hem vinden mochten. In die wereld komt Paulus met zijn boodschap. Een wereld waarin een vaag verlangen leeft naar verlossing. Zoals we dat ook tegenkomen bij Vergilius die reikhalzend uitziend naar een nieuwe tijd, die hij overigens maar moeilijk duiden kan!

Voorbereiding op het Evangelie

Als we dit alles overzien, is het alsof God ook de heidenwereld op de drempel heeft gebracht van de nieuwe tijd die daadwerkelijk aanbrak in de komst van Christus en van het Evangelie. Niet voor niets wordt wel gesproken van een voorbereiding op het Evangelie ook onder de heidenen. Volgens de kerkvader Eusebius van Cesarea beleefde ook de heidenwereld een soort advent, werd zij tot op de drempel van de nieuwe tijd gebracht.

Ook in de latere boeken van het Oude Testament, waarbij ik de apocriefe geschriften *Jesus Sirach* en *Wijsheid van Salomo* reken, is het alsof Joodse schrijvers dit hebben gevoeld. Men treft er waardering in aan

voor wat sommige Griekse schrijvers naar voren hadden gebracht. Het zou te ver voeren hier uitvoerig op in te gaan. Maar er wás sprake van een zekere herkenning. Tot op zekere hoogte kan men spreken van een gedeelde verwachting, alleen was deze in Israël veel explicieter, veel duidelijker en zuiverder aanwezig! Het is het Evangelie geweest, dat deze verwachting pas echt vervulde.

De zonde en de les van de verloren zoon

Seneca, zo bleek ons, had blijkens zijn brieven een tragisch bewustzijn: een vaag heimwee dreef hem, een besef dat de mens los van God was komen te staan. Wat hij en anderen echter niet wisten, was de eigenlijke oorzaak van ons vervreemd zijn van God. Het is *niet* zo dat de mens door een *tragisch levenslot* vervreemd is van God. Het is niet zo dat de stad van God, het hemelse leven, waar èn Seneca èn Cicero zo mooi over schreven, door de wisseling van de wind en de stormen van het leven voor ons verborgen is, of dat slechts een gebrek aan de ogen ons belemmert om de lichtstralen van de hemel in hun volle glorie te zien. Wat de oorzaak daarvan is vertelt de Schrift (de woorden die aan Israël zijn toevertrouwd!) ons. Paulus zegt het in één adem: "Wij hebben allen *gezondigd* en ontberen de heerlijkheid van God (Rom. 3: 23).

Seneca wist van de *zonde* niet. *Hier* is het dat de wereld van de bijbel botst op de heidenwereld, de wereld van het Hellenisme. Op dit punt. Het tragisch

heimwee moet de mens brengen tot die ontdekking en tot de erkenning dat wij niet zomaar ongelukkig zijn, maar *schuldig*. De afstand tot God is niet zo onschuldig als hij lijkt. Dat maakte Paulus duidelijk op de Areopagus door te verwijzen naar Christus, "de man", die gekomen is op deze aarde en "door wie God de wereld op een dag zal oordelen." Expliciet wees Paulus op Gods reddingsoperatie: Christus' verhoging en zijn Kurios-zijn door de opstanding uit de doden. Impliciet wees hij in deze woorden op het nieuwe initiatief van God om deze verloren wereld te redden door de zending en het sterven van zijn Zoon, om de *zonde*, die scheiding aanbrengt tussen God en ons, weg te doen. Het is die boodschap waar ook de brief aan de Romeinen op wijst. "Maar nu", lezen we in hoofdstuk 3: 23, "is de gerechtigheid van God openbaar geworden zonder de werken van de wet", in Christus' heerlijkheid.

Dit alles, opdat de verloren zoon (ook de heiden) niet slechts zou merken dat "hij gebrek begint te lijden" (hustereo), maar er óók toe zou komen te zeggen: "Ik zal opstaan en tot mijn Vader gaan en zeggen: 'Vader, ik heb gezondigd *tegen de hemel en voor U*, ik ben niet waard om Uw zoon genoemd te worden, maak mij slechts uw dienstknecht.'" Die mogelijkheid kwam Paulus verkondigen en daartoe riep hij de heidenen op, omdat hij wist van het antwoord dat dán volgen zou!

H. Klink, Hoornaar

Korte levensgeschiedenis van Heinrich Andreas Lütge (III, slot)

Dat was voor de jonge Heinrich Andreas Lütge een wonderlijke ervaring van Gods hulp in zijn netelige situatie: om de belijdenis der waarheid weggestuurd van het seminarie, ontving hij van een broeder, die hij niet kende en die hem niet kende een uitnodiging naar het hem onbekende Elberfeld te komen, waar hij zeker een werkkring zou vinden. En ja, aan de Schmachtenbergische Schule deed zich een onderwijzersvacature voor. Afspraken werden gemaakt en men werd het eens. Vanuit Elberfeld werden de reiskosten welwillend overgemaakt, maar Lütge wilde dit geld niet voor de reis gebruiken. Hij had nog schulden wegens aankoop van boeken. Hij wilde niet bij zijn vader aankloppen voor de vereffening daarvan. Met het uit Elberfeld ontvangen bedrag kon hij nu zijn verplichtingen nakomen. Daarom besloot hij de reis te voet te maken. Met de stok in de hand, de ransel op

de rug, begaf hij zich op 15 april 1833 vanuit Brunswijk op weg naar de stad aan de Wupper. Dat zou een reis van meerdere dagen zijn, terwijl hij niet zo gewend om te wandelen en ook niet beschikte over grote lichamelijke kracht.

Op 17 april, wanneer hij in de buurt van Hameln is gekomen, overvalt hem een zo grote vermoeidheid, dat hij zich terzijde van de weg neerlegt. Hij kan niet meer. Met een moedeloos hart begint hij te murmureren, om God rekenschap af te laten leggen: "Heere, zijn niet om Uws Naams wille de bruggen naar het vaderland voor mij afgebroken? Moet ik dan nu hier op deze landweg omkomen?" Zijn toestand lijkt hem wanhopig te zijn. Daar valt zijn oog op een spreuk boven een huisdeur. Wat staat daar? Hij richt zich op, om deze te lezen. En hij voelt zich wonderlijk aangesproken:

“Wees gerust en vrolijk!
In vertrouwen op Zijn Woord
zet uw pelgrimstocht voort!
Die tot hiertoe hielp, helpt ook verder.
Hij houdt trouw, wat Hij belooft.
Hij uw God verlaat u niet.”

Hij neemt die woorden in zijn hart op als een woord voor hem uit Gods mond. Nieuwe moed grijpt hem aan; het is, alsof alle vermoeidheid van hem is afgevallen en goedsmoeds gaat hij weer op weg. Het is nog een heel eind tot Elberfeld. Maar op 23 april komt hij in het dal van de Wupper aan. Twijfelend staat hij op de hoek van een straat, Hofkamp – Bembergstrasse, toentertijd Berlinerstrasse – Vicarie.¹ Moet hij nu links of rechts afslaan? Dan roept een vrouw uit een raam tot hem: “Jongeman, zoekt u wat?” Hij was nog maar net begonnen met te antwoorden, toen zij zei: “Ach, u bent zeker de kandidaat Lütge, op wie wij wachten!” Lütge stond voor het huis van een van de heren, die hem naar Elberfeld hadden geroepen en plannen hadden gemaakt voor zijn toekomst!

Lütge kon allereerst de voorgestelde betrekking als hulponderwijzer aanvaarden, tot hij zich na verdere studie had onderworpen aan een examen bij de schoolcommissie in Moers. Hij nam spoedig ook privaattlessen in elementaire vakken en muziek, tot hij zich uiteindelijk geheel aan het huisonderwijs wijdde.

In het eerst was het een moeilijke tijd voor hem. De levensomstandigheden, het aan zichzelf overgegeven zijn, ook de schooljeugd, alles was zo heel anders dan thuis. Brieven aan hem van zijn trouwe vriend Philipp en van een onderwijzer, D. Krüger – die overigens spoedig ook op gelijke gronden uit zijn ambt ontslagen werd – duiden erop, hoezeer Lütge aan heimwee leed en laten zien, hoe zijn vrienden in de weer waren om hem vanuit Gods Woord te troosten. Maar hij bleef niet lang alleen. Hij vond aansluiting bij de kring, die zich rond Kohlbrugge had verenigd. Beiden – Kohlbrugge en Lütge – omwille van het Woord Gods uit hun vaderland verdreven, konden elkaar immers goed begrijpen. Op 8 oktober 1845 trouwde Lütge met Maria Petronella Schey, afkomstig uit Rotterdam.² Lütge sloot zich later aan bij de in 1848 gevormde Niederländisch-reformierte Gemeinde.

Vijfendertig jaar lang is hij bij zijn roeping als huisonderwijzer gebleven en wist hij het vertrouwen van veel Elberfeldse ouders en de liefde van veel leerlingen te winnen. Met ‘zeldzame getrouwheid en nauwgezetheid’, met gestrengheid doch op rechtvaardige wijze nam hij zijn roeping waar. In een boek over Daniel von

der Heydt, wiens kinderen hij ook onderwees, wordt over hem als ‘een vriendelijke en liefdevolle man’ en een ‘geliefde en getrouwe onderwijzer’ gesproken.³

Zijn levenseinde kwam op 20 november 1873. Het was een sterven ‘vol van de overwinning des geloofs’.⁴ Naar aanleiding daarvan schreef Heinrich Lütge, de oudste zoon, aan zijn zwager Franz Sebesta, die met Anna Lütge getrouwd was geweest (zij was op 1 mei 1873 overleden), het volgende briefje:

“Elberfeld, 20 november 1873.

Dierbare zwager!

Zo ben ik nu weer hier, maar ach, in wat een droefheid. Onze dierbare vader – hij is niet meer bij ons!! Hedenmiddag om één uur is onze lieve papa zacht in de Heere ontslapen. Zegerijk was zijn sterfbed. Onwankelbaar vast zijn vertrouwen op de eeuwige Ontfermer – zijn hele leven lang. Nu, aan God de lof, dat hij juicht. God trooste ons, diep bedroefden.

Groet van allemaal, van mama, Benjamin. Maria komt vrijdagavond hopelijk gezond aan. Ach, die arme zuster, nu ziet zij haar dierbare, trouwe vader niet weer.

Adieu!

Ik ben uitgeput, evenals onze lieve mama en Benjamin. Schrijf spoedig.

In liefde

je trouwe broeder en zwager

Heinrich.”

Welke liefde en achting hem werd bewezen, liet zich nog na zijn dood zien. Een afvaardiging van zijn leerlingen bezocht de weduwe en gaf aan, dat men het plan had een gedenksteen voor de geachte onderwijzer op te richten. Mevrouw Lütge stond geschrokken op en zei: “Hoe slecht hebt u mijn man gekend!” Waarop een van de heren zijn hand op de arm van de weduwe legde en geruststellend trooste: “Nee, geen stenen gedenksteen! Het zal een geldbedrag zijn, waarvan uw jongste zoon – de toen zestienjarige Benjamin – de theologiestudie kan beginnen.”

Het was een plan van dr. Kohlbrugge, die reeds de oudere broer Heinrich had aangeraden, in Holland theologie te gaan studeren. Kohlbrugge hoopte, dat eenmaal zijn leerlingen in de Nederlandse kerk datgene zouden verkondigen, wat door hem aan hen voorgehouden was, hetgeen dan ook door de beide zoons van de eens zo verdrukte maar moedige en op God vertrouwende vader werkelijkheid werd.

Tot zover het verhaal dat in de kring van de familie Lütge circuleerde. D.v. zal ik een ander maal uitgebreid

citeren uit de schat aan brieven die H.A. Lütge heeft nagelaten.

T. van Es, Alblasserdam

Noten

1 Zie W. Langewiesche, *Elberfeld und Barmen*, Beschreibung und Geschichte dieser Doppelstadt des Wuppertals. Barmen 1863, S. 30.

- 2 Zij was een leerlinge van H. F. Kohlbrugge, die van haar getuigde "dat de waarheid haar had vrijgemaakt". Zie H.F. Kohlbrugge, *In Zijn Beeld*, De Groot Goudriaan 2005, blz. 114. Zie verder de gedegen brief van haar aan haar predikant ds. A. de Vries, a.w. blz. 94-113.
- 3 A. Zahn, *Der Grossvater*, Stuttgart 1881, S. 32.
- 4 Idem, a.a.O. S. 32.

Schrijfkritiek op de kansel (II)

Toen dr. Cramer op 21 oktober 1906 in een preek de schrijfkritiek ter sprake bracht en de gemeente opriep die te aanvaarden, was zijn ambtgenoot en geestverwant dr. J.H. Gerretsen*) onder zijn gehoor. Deze predikant vond het wenselijk dat hijzelf ook zou uitspreken, hoe hij over de kwestie dacht. Hij deed het de volgende zondag in een preek over 1 Johannes 5: 10, 11 en koos vóór schrijfkritiek. Toch was de kansel naar zijn mening niet de plaats om breedvoerig op deze zaak in te gaan. De kwestie mag in een preek wel worden genoemd, maar niet worden uitgewerkt. Op de kansel hoort het Woord van God thuis. Alle 'relatieve waarheid' moet daar worden vermeden. De preek zou anders onwillekeurig dalen tot het lagere peil van een verhandeling. Daarom koos Gerretsen voor de vorm van een brochure om zijn standpunt uiteen te zetten.

Gerretsens brochure

De titel van de brochure is: *De "Schrijfkritiek" in hare beteekenis voor den tegenwoordigen tijd; een woord tot de Haagsche Gemeente*. Dr. Gerretsen meende dat de gemeente recht had op een nadere uiteenzetting. De brandende vragen van de dag moesten niet door de voorgangers alleen worden behandeld en uitgemaakt. De 'leken' mochten en moesten meespreken en meedenken en zich een opinie vormen. Daartoe was het nodig dat zij werden voorgelicht.

In de titel en in de tekst van zijn brochure schrijft de auteur het woord *schrijfkritiek* tussen aanhalingstekens, omdat hij het uit het gewone spraakgebruik overneemt, zonder het voor zijn rekening te nemen. Gerretsen vindt namelijk dat dit woord niet goed aangeeft waar het om gaat. De zogenoemde schrijfkritiek is in eerste instantie een onderzoek naar het ontstaan van de boeken van de Bijbel. Als het zó wordt geformuleerd, zal niemand tegen "schrijfkritiek" enig bezwaar kunnen hebben. De vraag, wie een bepaald boek uit de Bijbel schreef, wanneer en hoe dit gebeurde, kan niet achterwege blijven. Zij moet

worden beantwoord, maar het antwoord mag alleen aan de Bijbel worden ontleend.

Het onderzoek naar het ontstaan van de Bijbel leert dat de Heilige Schrift tot ons is gekomen in de eigenaardige literatuurvormen van een oosters volk uit lang vervlogen dagen. In dit verband haalt Gerretsen met instemming aan wat dr. A. Kuyper schrijft in zijn *Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid*: de Schrift kwam op "in een wereld die meer in het verbeeldend dan in het denkend vermogen van ons bewustzijn haar kracht vond" en is daarom veel meer esthetisch als kunstproduct, dan kritisch als denkproduct te waarden. Volgens Gerretsen heeft God Zich van tijdelijke en toevalige vormen bediend om ons Zijn eeuwige waarheid mee te delen. De personen door wie God heeft gesproken, waren geen willoze werktuigen. Het standpunt van de zogenoemde *mechanische inspiratie*, dat vroeger algemeen werd aanvaard, is ook in orthodoxe kringen verlaten. Men gaat uit van een *organische inspiratie* van de Heilige Schrift, wat wil zeggen dat God de mensen door wie Hij ons Zijn gedachten meedeelt, niet als werktuigen heeft behandeld, maar als personen met hun eigen vorm en kleur en met de literatuurvormen van hun tijd.

De vraag waar alles op neerkomt, is: wat is vorm en wat is inhoud? Uit de Bijbel moet het Woord Gods worden uitgelicht. Maar wie zal bepalen wat Woord Gods is en wat vorm? Hier is mogelijkheid voor allerlei willekeur. Zo zou een modern theoloog alles wat Paulus over het bloed van Christus zegt, uit de Schrift kunnen werpen, omdat hij het als 'vorm' beschouwt. Gerretsen erkent dan ook dat aan "schrijfkritiek" gevaren kleven. Ze is lang zo onschuldig niet als haar voorstanders het wel eens, geheel te goeder trouw, doen voorkomen. Toch zullen wij het gevaarlijke standpunt van de "schrijfkritiek" moeten aanvaarden. God heeft ons nu eenmaal een Bijbel gegeven die in zijn vorm niet zo absoluut is als in zijn inhoud. Er komen tal van historische onjuistheden en tegenstrijdigheden in de Schrift voor. Gerretsen geeft een aantal

voorbeelden van tegenstrijdige teksten, om daarmee te bewijzen dat in de Bijbel "onvereffenbare verschillen" worden gevonden. Ze zijn volgens hem niet met elkaar in overeenstemming te brengen. Als voorbeelden noemt Gerretsen onder andere Genesis 7 vs. 2 en vs. 8 en 1 Samuël 16: 14 e.v. in vergelijking met 1 Samuël 17: 55. De Bijbel als de uitwendige vorm waarin de waarheid Gods tot ons is gekomen, spreekt zichzelf herhaaldelijk tegen, aldus dr. Gerretsen. Nu de Bijbel onder Gods voorzienig bestel voorwerp van wetenschappelijk onderzoek is geworden, dient men de resultaten van dit onderzoek te aanvaarden. De Kerk van Christus heeft in de loop der eeuwen met telkens andere moeilijkheden te kampen gehad. In de tijd van de Reformatie maakte men zich los van het uitwendige gezag van de Roomse kerk, "in onze dagen – aldus Gerretsen – roept God ons, ons los te maken van het uitwendige gezag der Schrift, met behoud van haar eeuwige inhoud". Dit uitwendig gezag is eigenlijk geen schriftgezag, maar een geweldig stuk traditie of kerkgezag. "Schriftkritiek" betekent het wegnemen van een heel sterke uitwendige steun. Dit doet, hoe kan het anders, de gemeente aanvaankelijk waggelen. Toch besluit Gerretsen zijn betoog met de oproep: "Gemeente van Christus, waag het biddende met de zo gevreesde "Schriftkritiek". God wil het! Gij roept: een spooksel! een spooksel! maar Christus zegt: Ik ben het".

Reacties

Cramers preken en Gerretsens brochure brachten in de Haagse hervormde gemeente en daarbuiten een grote deining teweeg. Binnen enkele maanden verschenen diverse geschriften en vele artikelen waarin de schriftkritiek van de beide predikanten vrijwel eenstemmig werd afgekeurd. Eén van de brochures, van de hand van de evangelisch-lutherse predikant J.E. Schröder te Arnhem, had als titel: *Een bom in de Hervormde Kerk van 's-Gravenhage, een woord over "prediking en schriftkritiek"*. Hiermee werd de situatie juist weergegeven. Cramers preken sloegen inderdaad als een bom in en veroorzaakten een schok, die ook buiten Den Haag doortilde.

De wijze waarop dr. Gerretsen zijn standpunt uiteenzette, was waardiger. Toch waren vele gemeenteleden in hem diep teleurgesteld. Ondanks zijn ethische opvattingen had hij namelijk een enigszins 'gereformeerde ader' in zijn theologie en prediking, zodat vele goed orthodoxe hervormden geregeld de diensten waarin hij vooring, bezochten. Nu keerden zij zich echter van hem af. Gerretsen schrijft erover in brieven aan zijn vriend, de bejaarde ds. S.H. Buijtendijk: "De orthodoxie heeft zich vrijwel tegen mij gekeerd. Men wil niets van mijn standpunt weten. Mijn ouderling, met wie ik jaren

lang samenwerkte, wenst dit niet langer te doen. Enigen maken bezwaar, bij mij en Cramer te collecteren of avondmaal te bedienen" (16 januari 1907). "Ik heb vele manschappen in de strijd verloren. Gisteren preekte ik in de Zuiderkerk voor een zeer kleine schare. Wat is een isolement dat men niet gezocht heeft, heerlijk. Ik heb een gevoel van bevoorrechtiging. Met God tegen de mensen is veel waard. Onze kerk moet vooruit of ze versteent. Het laatste zal geschieden. Maar uit het oude zal God wat nieuws doen geboren worden" (11 februari 1907).

In die tijd kreeg Gerretsen bezoek van drie diakonen, die hem de les kwamen lezen over zijn 'ketterijen'. De predikant haalde een Grieks nieuw testament van Tischendorf voor de dag en liet de broeders zien, hoeveel verschillende lezingen de handschriften soms hebben. "Wat zouden de broeders mij in zo'n geval aanraden", vroeg Gerretsen. "Geen Grieks lezen, dominee", was het verbluffende antwoord! Gerretsen vertelde dit verhaal zelf aan zijn ambtgenoot en geestverwant dr. F. van Gheel Gildemeester.

'Evangelie en zekerheid'

Voor de Haagse hervormde predikant ds. D.J. Karres**) was het optreden van dr. Cramer aanleiding tot het houden van een preek over het onderwerp: *Evangelie en zekerheid*. Als tekst voor deze Adventspreek, gehouden in de Grote Kerk op 16 december 1906, koos ds. Karres Lucas 1: 4: "Opdat gij moogt kennen de zekerheid der dingen, waarvan gij onderwezen zijt". De predikant herinnerde eraan dat in het midden van de Haagse gemeente een "angstverwekkende stem" was vernomen, die het luide uitriep dat er "geen enkel woord en geen enkele daad van Jezus is, waarvan wij met volkomen zekerheid kunnen zeggen: zó heeft Jezus gesproken, dát heeft Hij gedaan". Daarmee wordt, aldus Karres, letterlijk alles in het Evangelie op losse schroeven gezet, wordt alles onzeker en onvast. Het heeft velen in de gemeente geschokt. Ontroerend en verbijsterend is het als zo iets wordt beweerd door mensen die belijden, in Christus de Heer te geloven.

In zijn preek wees ds. Karres op de zekerheid als de heerlijkheid en het doel van de evangelieverkondiging. Hij bezag deze zekerheid achtereenvolgens in haar hoge noodzakelijkheid, haar eigenlijk karakter, haar onoverwinnelijke kracht en haar rijke vertroosting. Bij de eenzijdig-ethische opvatting der waarheid, zo merkte hij op, wordt mijn persoonlijke mening of overtuiging de toetssteen van beoordeling van alles wat tot mij komt, zelfs in Gods heilig Woord. Ten slotte zal het wel hierop uitlopen dat alleen wat met mijn gemoedsstemming of mijn verstandelijk inzicht correspondeert, aanvaard wordt en al het andere niet. Voor ds. Karres was

het duidelijk dat voor historische feiten of woorden in de eerste plaats *historische zekerheid* een onmisbare voorwaarde is. Of een feit geschied of niet geschied is, een woord gesproken is of niet, moet niet door mijn persoonlijke indrukken worden uitgemaakt. Niet de slingerende, wisselende, onvaste 'wetenschap' der kritiek, maar de onwankelbare zekerheid van het Woord geeft kracht, als de twijfel een arm mensenhart probeert binnen te sluipen. In die zekerheid ten aanzien van Schrift en Evangelie ligt onze troost.

Aan zijn in druk verschenen preek voegde ds. Karres een naschrift toe, gericht aan dr. Cramer en dr. Gerretsen. Nu door hun optreden een punt van verschil openbaar was geworden, voelde Karres zich genoodzaakt in de gemeente althans een woord van verweer te laten horen. Bezwaren had hij tegen de wijze van hun optreden en tegen de betekenis en de strekking ervan. Wat de manier van optreden betreft, had dat van dr. Gerretsen onmiskenbaar een waardiger indruk gemaakt dan dat van dr. Cramer. Maar ook Gerretsen had zijn woord laten horen, dat hoewel minder ver gaande, dezelfde strekking had. Zou het niet vriendelijker en broederlijker zijn geweest, als deze dingen vooraf eens in de kring van de ambtgenoten waren besproken? Ds. Karres maakte echter vooral bezwaar tegen de betekenis en de strekking van het optreden van de twee predikanten. Het betekende namelijk dat de gemeente volkomen onmondig werd verklaard. Blijkbaar waren Cramer en Gerretsen van mening dat de gemeente geheel blind was voor de menselijke zijde der Schrift. Zij moest nu maar aanvaarden wat haar werd voorgesteld. Maar door zo grote waarde aan de "relatieve wetenschap" toe te

kennen, aldus ds. Karres, randden Cramer en Gerretsen het recht van de gemeente aan. "Voor verstandige, kalme inlichting over de menselijke zijde der Schrift is de gemeente zelfs dankbaar, vooral wanneer dit haar voorstelling van het ontstaan van de Bijbel verheldert. Maar bovenal, en wel allermeest op de kansel, verlangt de gemeente het Woord Gods te horen, dat haar uit de Bijbel tegenklinkt".

M. den Admirant, 'Gravenhage

Noten

- *) Jan Hendrik Gerretsen werd op 18 januari 1867 te Nijmegen geboren. Van 1885 tot 1891 studeerde hij theologie aan de universiteit van Utrecht. Zijn studie werd in april 1891 bekroond met een promotie cum laude op een proefschrift over Florentius Radewijns. Hij was predikant te Lopik (intrede 3 mei 1891), Dedemsvaart (1895), en 's-Gravenhage (van 6 februari 1898 tot 1 september 1919, toen hem emeritaat werd verleend). Als waarnemend hofprediker bediende Gerretsen op 5 juni 1909 in de Haagse Willemskerk de doop aan prinses Juliana. Per 1 februari 1910 werd hij door koningin Wilhelmina tot hofprediker benoemd. Kort na de viering van zijn 25-jarige ambtsbediening (mei 1916) werd Gerretsen ziek. Hij overleed op 17 november 1923 te 's-Gravenhage.
- ***) Dirk Jacob Karres werd op 2 februari 1858 te Amsterdam geboren. Hij stond als predikant in 't Woudt (intrede 1884), Bruinisse (1886), Genemuiden (1889) en 's-Gravenhage (12 november 1893). In deze laatste standplaats overleed hij op 4 maart 1915.

Een woord van Augustinus

De geschiedenis van de storm die door Christus gestild wordt (Mattheus 8) leert ons om bij de stormen en beproevingen van ons leven ons geloof in het hart niet te laten inslapen. Wij moeten over de zee van ons leven heen varen naar Gods bestemming. Er is niemand die daaraan ontkomt. De vaart moet worden ondernomen. Maar let wel: wij zullen geen schipbreuk lijden als onze gedachten goed zijn. Wij zijn en blijven echter mensen. Ook dan wanneer de wind in ons tot een storm wordt en wanneer ons hart heen en weer geslingerd wordt, is het zaak niet te vertwijfelen. Wij willen de Christus die slaapt aanroepen. Hij zal ons schip in rustige wateren leiden. Hij zal ons tot de haven in het vaderland brengen. Is er geloof, dan is Christus er ook. Is het geloof waakzaam, dan is Christus waakzaam. En het gebeurt niet zelden dat juist een slaande storm een schip in de haven blaast!

Mededeling

Er valt niet aan te ontkomen. De prijzen blijven stijgen en daarom ziet het bestuur van de stichting "Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge" zich ook genoodzaakt met ingang van de nieuwe, de 98^e jaargang de abonnementsprijs vast te stellen op € 22,00. Wanneer niet een zeer groot aantal abonnees al jarenlang de abonnementsprijs geheel vrijwillig verhoogde met een gift, zou een nog hoger bedrag dan het genoemde noodzakelijk zijn. Dat behoeft nu niet en daarom danken wij de velen die ons werk steeds weer met een gift hebben bedacht. Omgerekend valt de prijs toch ook wel weer mee: voor minder dan één euro komt "Ecclesia" elke veertien dagen bij u in huis. Wij hopen dat de lezers en lezeressen voor deze onvermijdelijke maatregel begrip hebben en groet u allen.

Het bestuur van de stichting
"Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge"